

והנחתה זו תגפרה"

בפירת בכורים (דברים כו) אנו מוצאים שתי הנחות של הבכורים במקדש: תחלה, ולקח הכהן הטנא מידך, והניחו לפני מזבח ה' אלקיך" (ד), ולאחר מקרא בכורים, והנחתו לפני ה' אלקיך" (ו).

והכפילות תמחה: מדוע יש צורך בהנחה כפולה, וכיצד בכל ניתן לבצע אותה? וכי יחזור ויקח את הפירות שכבר הונחו לפני ה' והלא הפרשה אינה כותבת את לקיחת הבכורים אחרי הנחתם הראשונה?!

שלוש תשובות עיקריות לבעיה בדברי חז"ל, אך לשם בירור עלינו להקדים ולפרש משנה במסכת בכורים (פרק ג משנה ו), העוסקת בסדר הבאת הבכורים:

"עודנו הסל על כתפו קורא מיהגדתי היום לה' אלקיך עד שגומר

כל הפרשה. רבי יהודה אומר: עד ארמי אבד אבי. הגיע לארמי

אבד אבי מוריד הסל מעל כתפו ואוחזו בשפתותיו, וכהו מניח

ידו תחתיו ומניפו. וקורא מארמי אבד אבי עד שהוא גומר כל

הפרשה. ומניחו בצד המזבח והשתחוה ויצא."

יש לברר עד היכן הם דברי רבי יהודה במשנה זו ומהם דברי תנא קמא. לכאורה נראה שמתחלת דברי רבי יהודה עד סוף המשנה הכל דברי רבי יהודה. אך יש קושי בדבר, שהרי כל המשניות עד עתה היו תיאור רצוף ביסות משנה של מעשה הבאת הבכורים ואף כך סופו של התיאור (ההנחה והשתחויה שלאחר הקריאה) חסר בסתם משנה.

רבי יהודה מתחיל את דבריו באמצע משפט. הערה קטועה מסוג זה סביר לראותה כהערה קצרה המתניחה לנוסח קודם. אעפ"כ אין לפרש שרבי יהודה אומר רק את המלים, "עד ארמי אבד אבי". אם נפרש כך תוצר סתירה בדעת ת"ק: "עודנו הסל על כתפו קורא... עד שגומר כל הפרשה", ומאידך, הגיע לארמי אבד אבי מוריד הסל מעל כתפו". גם קריאת "ארמי אבד אבי" כחובה פעמיים.¹

נראה לומר (וכך נוקט הר"ש סירילאו מובא ב"מלאכת שלמה" ד"ה ומניחו בצד המזבח), שהערתו של רבי יהודה מסתיימת במלים, "עד שהוא

1 ברמב"ם (הלכות בכורים פ"ב), שפסק בפיה"ש שלא כרבי יהודה משמע לכאורה שדברי רבי יהודה הם רק המשפט "עד ארמי אבד אבי". ועיין בתו"ש שמנסה להסביר את המשנה בדרך זו. אך התו"ש עצמו חזר בו, ולפי דעתו אין במשנה כלל מחלוקת. אך דעה זו אינה נראית, ופשוט יותר לפרש שהרמב"ם חזר בו.

גומר כל הפרשה, ואילו המשפט „מניחו בצד המזבח והשתחוה ויאמר הוא מדברי סתם משנה דברי הכל. כך מתקבל ספור דברים שלם בדברי סתם משנה, כשבאמצע הערתו של רבי יהודה.

רבי יהודה מוסיף קטע למשנה, באופן כזה שאחרי הוספתו תקרא המשנה כתיאור רצוף באופן שוטף. רמז ברור רמז לקורא היכן יסתמו דבריו: הם יסתימו כאשר יחזור לאותו שלב ואל אותו משפט אותו השמיט מדברי ת"ק — „עד שאומר כל הפרשה“.

מתוך הסבר זה של המשנה, עולות שתי שיטות בישוב הסתירה בפסוקים, אותה הבאנו בראשית דברינו: הראשונה לדעת ת"ק והשנייה לדעת רבי יהודה. א. לדעת ת"ק — המזהה אחת היא: שני הפסוקים רומזים אל אותה הנחה שתתבצע בסוף, לאחר הקריאה.

כך עולה גם מדברי הירושלמי על-אתר, האומר שיש להניח את הבכורים בקרן דרומית מערבית של המזבח. הרבמ"ץ במקום מפרש שהנחה בקרן דרומית-מערבית נובעת משילוב הפסוקים „הניחו לפני מזבח ה' אלקיך“ (= דרום), „והנחתו לפני ה' אלקיך“ (= מערב). (אמנם בירושלמי עצמו אין הכרח לפרש כך).

הנחה הראשונה הכתובה בפסוקים קובעת רק את המטרה הכללית של הבאת הבכורים, ומתבצעת רק לאחר קריאת פרשת „ארמי אבד אבי“ הסתירה בין הפסוקים — את הנחה הראשונה מבצע הכהן, והשני מיוחסת לבעלים — סתירה זו מהנישבת על ידי כך שנתעלים עושה את הכהן שליח להניח את הבכורים והרי זה כאלו הניח בעצמו³.

ב. שיטת רבי יהודה — ההנחה הראשונה תנופה היא: זו היא הדרך הפשוטה להבין את שיטת רבי יהודה. שכן מצינו בבבביתא בגמרא שר' יהודה סובר שאחת הנחות — תנופה היא:

„תניא. רבי יהודה אומר: והנחתו' — זו תנופה. אתה אומר זו תנופה, או אינו אלא הנחה ממש? כשהוא אומר והנחתו' — הרי הנחה אמור, הא מה אני מקיים והנחתו' — זו תנופה“ (סוכה מו: מכות יח: מנחות סא:).

אך כאן מתעוררת קושיה ברייתא זו אינה מהאימה בדיוק למשנה: לפי הבבביתא הפסוק הראשון („והנחתו“) עוסק בהנחה ממש, והפסוק השני („והנחתו“) פירושו תנופה, ואילו לפי המשנה מניח תחלה ואח"כ מניח. בעקבות קושיא זו הגיה הגר"א את דברי רבי יהודה שבבבביתא וקבע שהנחה

2 כך מפרש רש"י הירש, ופירושו מובא בדברי רד"ק הופמן, וראה גם את הדיון בסוף דברינו מיהו המניח לדעת ת"ק.

הראשונה תנופה היא („שנות אליהו“ על מסכת בכורים שם). אך לא ידוע לי מקור להגהה זו. ניתן אולי ליישב את הנוסח שלנו בכך שהתנופה צריכה להיות לפני ה' וההנחה לפני המזבח, כמו בכל מקום בתורה (ויקרא ח כז-כח, במדבר ה כה), אע"פ שבפועל הסדר הוא תנופה ואח"כ הנחה. (ע"פ רד"ק הופמן שם, ומקצת ראיה לדבר: לכ"ע הנחה היא לפני המזבח, ונראה שר' יהודה למד זאת מהכתוב בפס' ד').

ג. פתרון שלישי אנו מוצאים בדברי הספרי (לפס' י): „והנחתו לפני ה' אלקיך — מלמד ששנינונים הנחה שתי פעמים, אחת בשעת קריאת ואחת בשעת השתחויה“

זוהי הגירסא בכתבי היד הטובים של הספרי (רומי וברלין), והגר"א תומך בה („שנות אליהו“ על בכורים שם). על פי גרסה זו הכל הולך כסדר הפרשה: הנחה ראשונה מניח תהה לפני קריאת „ארמי אבד אבי“, ישראל חוזר ונוטל, קורא את הפרשה, ולבסוף מניח בעצמו את הבכורים בפעם השנייה⁴.

שלשה פתרונות, לכל אחד קשיים משלו: א. לת"ק — אם הנחה אחת היא, מדוע צריכה התורה לפתבה פעמים פעם כתאור לעתיד ופעם בשעת הבצוע בפועל? ואם אמנם ההנחה הראשונה נכתבה דרך כלל והשנית כפרוט ובצוע מעשי, היה מקום לכתוב בתחלה את המשלח — הבעלים. שעיניקר התנחה שלהם היא, ולבסוף לפרט את הבצוע בפועל ביד הכהן. ומדוע לא נאמר בפירוש שהבעלים מניחים באמצעות הכהן? ב. לר' יהודה — כיצד ניתן לפרש את מילת „הנחה“ שנשנתה בפרשה, בשני פירושים שונים? מלה „הנחה“ אינה סובלת ע"פ הפשט את הפירוש „תנופה“ (הנפה היא תנועה לכוון מעלה, הנחה היא להביא למצב סטטי, למטה). ראשונים פירשו „הנחה“ מלשון „לך נחה“ (תוס' סוכה מו: ר"ש בבכורים שם), והוא פירוש קצת דחוק.

ג. לספרי — מדוע מצוה התורה להניח שתי פעמים? ומדוע לא כתובה בתורה הלקיחה של הטנא לאחר הנחתו הראשונה?

3 בספרי ישנה גרסה שניה שהיתה לפני רש"י והתוספות: „מלמד ששנינונים הנפה שני פעמים“. לגירסה זו עדיין יש לברר אם מניחים את הבכורים פעמים או רק לבסוף. היכן כתובה הנחה שבסוף? יתכן שההנחה כולל תנופה והנחה. את הספרי בוגרסא זו ניתן להסביר שאם הנחה הראשונה הפכה לתנופה, אף הנחה שניה יש לפרשה כך. ועדיין ברי"ש בבכורים שם.

בגמרא במנחות (סא:) לומר ראבי"א את התנופה הראשונה מלמל, יד"ר. אם כך, לאחר התנופה יש לקיים את והנחתו' אם מיד ואם לבסוף. לא מן הנמנע שאף ר' יהודה שכמשנה דורה תנופה מ"ד"ר, ואת שתי הנחות הוא מקיים כאחת בסוף הקריאה. אך הנתנו פשוטה יותר, והגמרא שם מסיעת לה באמרה שרבי יהודה למד תנופה מלמל הנחה.

נתקדם צעד גדול לקראת הפתרון, אם נבחינו שלא התנהג בלבד נכפלה בפרשתנו, אף ההגדה כפולה היא. עוד קודם לפרשת „ארמי אבד אבני“ מכרין מביא תבכורים: „הגדתי היום לה' אלקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו“.

להלן — אין כל צורך להודיע לכהן מה תכניתו של מביא תבכורים.

ונראה פירושו של ר"ע ספורנו: „הודיעתי לכל פתוך מועשי אלה כמו (כמות) אבשלום — ש"ב יש ז) כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים“ מביא תבכורים מכרין בחגיגות שעצם הבאת תבכורים מוכיחה שהקב"ה קיים את שבעתו והביאנו לארץ.

וכיון ששתי הגדות כאן ושתי הנחות כאן — פירוש הבר ששני חלקים נפרדים ומקבילים של הבאת בכורים בפירשתנו, ולכל אחד יחוד משלו.

ניתן איפוא להסביר את הפרשה בדרך הבאה:

היתה כי תבא אל הארץ... ולקחת מראשית כל פרי האדמה...

והלכת אל המקום אשר יבחר ה'...

ובאת אל הכהן... ואמרת אליו

וענית ואמרת לפני ה' אלקיך

„ארמי אבד אבני...“

והנחתו לפני ה' אלקיך

והשתחוית... ושמתו בכל הטוב...

בטור הימיני (פסוקים ג-ד) מתואר החלק האחד — תבכורים הם כקרבן הקרב לפני המזבח באמצעות הכהן, ואף ההגדה להקב"ה עקשה היא — באמצעות הכהן. הוכח ההגדה הוא כניסה לארץ שהובטחה לאבות וקיים השבעה לאבות.

בטור השמאל (פסוקים ה-יא) החלק השני — האדם בא במישרין לפני הקב"ה ומביא לו את פרי אדמתו. קריבה של אהבה יש כאן: אין כל מחיצות, הדיבור והתנהגות הם באופן ישיר להקב"ה ללא צורך בכהן ובמזבח, וסימנים בשמחה ובהשתחוית לפני ה'. תוכן ההגדה אינו קיום השבעה לאבות, אלא הודיה על הגאולה משעבוד מצרים בעקבות צעקת בני ישראל במצרים, והודיה על חסדי המקום שהביאנו לארץ.⁵

4 ללשון „ה' אלקיך“ כלפי הכהן, השהו דברי חזקיהו לישעיהו (מ"ב יט ז') ודברי שאול לשואל (ש"א טו טו).

5 לשני צדדים אלו של הודיה מצויות מקבילות בספר שמות. בפרק ב', כג-כה ובפרק ג', ג-ה מוזכרת הצעקה, אך עיקר הגאולה שם היא בזכות הברית שנכתבה עם האבות.

בכתבת שתי בחינות אלו בנפרד, מורה לנו התורה לקיים את שתינו: לעבוד את הקב"ה ביראה ובאהבה גם יחד, להודות על הגאולה שבזכות השבעה לאבותינו ועל ההצלה בזכות תפלתנו במצרים.

אך כיצד ניתן לשלב פעולה שתי תודות ושתי זרכי עבודה שונות כאילו? לכך באו שלשת הפתרונות בתורה שבעל-פה (ונפרט אותם בסדר הפוך מאשר קודם).

ג) הספרי נותן את הפתרון הפשוט ביותר: אם אינך יכול לבצע שתי נתיבות שונות כאחת, בצע אותן בזו אחר זו! לאחר שסימת לתודות על קיום השבעה, ותבכורים הונחו על ידי הכהן, עדיין עליך לתודות ישירות לפני הקב"ה על ישועתו לעם ישראל, ולהניח פצעמך את תבכורים לפני ה'. אין לך אלא ליקח את הטנא מן המזבח, לקרוא „ארמי אבד אבני“ ולהניחו בשנית. התורה לא כתבה את הקליחה מלפני המזבח, כי אין התורה כותבת את הציפוע המעשי של ההבאה אלא את שני החלקים, שכל אחד כשלעצמו ראוי לתיות דרך הבאת תבכורים. הקליחת מתחייבת רק משילובם של שני החלקים.

ב) רבי יהודה אינו סובר כהספרי. לאחר שתנתת את תבכורים לפני ה' ונתתם כבר לה' — סובר רבי יהודה — אי אתה יכול לחזור ולקחתם. עליך לשלב את שתי המבואות בצורה אחת: התנחת הראשונה והפכת לתנופה: בתנופה מתקיים היסוד של הקדשה ונתינה להקב"ה, ועם זאת אין פה עדיין ניתוק מן הבעלים, אף בשעת התנופה אותו בעל הפירות בשפת הטנא והקליח שעדיין תבכורים בידו הם.° ולכן יכולים הבעלים לקרוא את פרשת „ארמי אבד אבני“ ולהשלים אתריה את ההנחה במלואה. עתה אין לתקשות מדוע לא כתבה התורה תנופה — התורה האירה שני חלקים נפרדים שכל אחד ראוי להסתים בהנחה של ממש, ורק שיובם יחד מלמד אותנו לבצע את התנהגה הראשונה על ידי תנופה.

א) ואילו לעת ת"ק שבמשנה השלוב נעשה בדרך שונה, שתי התגדות נאמרות בזו אחר זו, ואלו שתי התנחות מתאחדות יחד ומתבצעות לבסוף.

לעומת זאת בפרק ג, ט עיקרה של הגאולה בזכות צעקת בניישראל. יתכן שיש קשר בין אופן הבאת תבכורים לתוכן ההנחה: כאשר הבאת תבכורים היא בדרך של יראה באמצעות הכהן, גם הביאה לארץ עליה אנו מודים אינה בזכותנו אלא בזכות האבות. לעומת זאת כאשר הבאת תבכורים היא בדרך של אהבה, ישירות להקב"ה, גם החסדים עליהם אנו מודים באו בזכותנו: „ונצטק אל ה' אלקי אבותינו“ בדרך זו אנו מודים על כל החסדים שבאו בעקבות הצעקה: יציאת מצרים וכניסה לארץ.

6 בנווד לדברי הרי"ש בבכורים והתוס' (סוכה מז): גואה אילי לומר שקשה לקשר את דין בכורים להנפת מנחה שבה „כחן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף“. במנחה זו רשת ההלכה שגם הכהן וגם הבעלים יניפו, ולכן יד שניהם תחת הכלי. בבכורים התנופה שייכת רק לכהן, והבעלים רק אותו בשפת הכלי כדי להוכיח שעדיין תבכורים לא יצאו מרשותו.

כך אין צורך ליטול את הטנא לאחר הנחתו או להחליף הנחה בתנופה. יש רק לבדוק כיצד נשלב את „ולקח הכהן... והניחו“ עם „והנחתו“, כלומר מיהו המניח? יתכן שהכהן הוא המניח ובהיותו שליחו של הבעלים מתקיים גם „והנחתו“. אם נפרש כך, נצטרך לומר ש„מניחו בצד המזבח“ שבמשנה מכון לכהן או לישראל באמצעות הכהן (או שנפרש שקטע זה הוא רק מדברי רבי יהודה). יתכן שהנחה על ידי הכהן ועל ידי הבעלים אינן יכולות להתיישב יחדו. כיון שההגדה האחרונה היא ההגדה הישירה להקב"ה, הרי גם ההנחה היא על ידי הבעלים. „ולקח הכהן הטנא מידך“ — יתקיים בשלב מאוחר יותר כאשר הבכורים יהפכו להיות מתנות קדוה ויעברו לכהן.⁷

הצד השני לכל הפירושים, שאליבא דכולם התורה צותה להביא את הבכורים בשתי בחינות שונות, ותארה פעמיים את תהליך ההקרבה. לא נחלקו אלא כיצד לשלב שתי בחינות אלו למעשה.

7 הפהן זוכה בבכורים מכה הכתוב בפרשת קרח (במדבר יח יג). בחינה זו שבה הבכורים הם מתנות כהונה, אינה קשורה דוקא לאחר המהלכים שהצגנו. לפי כל אחד מהם, לאחר ההקרבה למזבח (בין במישרין ובין באמצעות הכהן) הבכורים הופכים למתנות כהונה וממלאים בכך את יעודם הנוסף.

הגדתי היום כי באתי אל הארץ (פרשת ביכורים)

ואמרת אליו — שאינך כפוי טובה (רש"י מספרי)

יתכן שיוורו רבותינו בזה תוכן המובן במלת הגדתי, שאינו לשון הגדה פשוטה כאשר יבינוהו המפרשים, אבל הוא מאמר נשגב והוא נתינת שבח ותהלה על זכייתו בישיבת הארץ הקדושה, והוא מלת הגדתי נגזר מן שם ג' אשר הוראתו הצלחה לברכה... על זה עוררונו רבותינו במ"ש שאינך כפוי טובה להבין לשון הגדתי על כוונה זו.

הכתב והקבלה, דברים כו, ג
